

Mehlika ÜSTÜNDAĞ
(Sorumlu Yazar-Corresponding Author)

Bağımsız Araştırmacı, Ankara, Türkiye
Independent Researcher, Ankara, Türkiye
mehlikaustundag2004@gmail.com

Büveyhîlerden Salgurlulara Kadar Şîraz Pazarları

Shiraz Bazaars from the Buyids to the Salghurids

Öz

Fars bölgesinin kalbinde yer alan Şîraz, Ortaçağ'ın en önemli ticaret merkezlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Fars Körfezi kıyılarından uzak doğulu tüccarlardan alınan ürünler Bûşehr ve Benderabbas aracılığıyla Şîraz'a gelir, oradan da başka şehirlere gönderilirdi. Ayrıca önemli kara ticaret yolları üzerinde konumlanan Şîraz'ın, Yazd, Kirmân, İsfahan gibi şehirlerle de doğrudan ticarî bağlantısı vardı. Deniz ve kara ticareti yoluyla elde edilen ürünler Şîraz içerisindeki pazarlarda satılırdı. Şîraz'daki büyük pazarlar genellikle şehir merkezindeki Mescid-i Atîk yakılarına inşa edilirdi. İslâm dünyasının tamamında görüldüğü gibi Şîraz da şehir insan iskeletine benzetilirdi. Kafa olarak kabul edilen çarşıdan, şehrin kalbi konumundaki Mescid-i Camî'ye gidilir ve oradan şehrin kapısına ulaşıldı. Büveyhîler ve Salgurlular döneminde kurulan pazarlar da bu bölgede yer alırdı. Aynı dönemdeki pazarların büyük bir kısmı, aynı meslek erbabındaki kişilerin bir araya gelebileceği şekilde inşa edilirdi. Çarşıdaki pazarın bir bölümünde deri ve kumaş satıcıları yer alırken, bir başka kısmında halı dokumacıları ya da yemek satıcıları bulunurdu.

Anahtar Kelimeler: Fars, Şîraz, Pazar, Büveyhîler, Salgurlular

Abstract

Located in the heart of the Fars region, Shiraz is considered one of the most important trade centers of the Middle Ages. Goods received from Eastern merchants far away from the shores of the Persian Gulf would arrive in Shiraz via Bushehr and Bandarabbas and then be sent to other cities. Additionally, Shiraz, positioned on important land trade routes, had direct commercial connections with cities like Yazd, Kerman, and Isfahan. Products obtained through sea and land trade were sold in the bazaars within Shiraz. The large bazaars in Shiraz were generally built near the Masjid-i Atik in the city center. As in the broader Islamic world, Shiraz itself was likened to a human skeleton. From the bazaar considered the head, one would go to the Masjid-i Jami, the heart of the city, and from there to the city gate. The bazaars established during the Buyids and Salghurids periods were also located in this area. A large part of the bazaars of this period were built in a way that people of the same profession could come together. In one section of the bazaar, leather and fabric sellers were found, while in another section, carpet weavers or food vendors were located.

Keywords: Persia, Shiraz, Bazaar, Buyids, Salghurids

Geliş Tarihi/Received 04.03.2025
Revizyon Tarihi/Revision 28.03.2025
Kabul Tarihi/Accepted 07.05.2025
Yayın Tarihi/Publication Date 15.05.2025

Atıf:

Üstündağ, Mehlika. "Büveyhîlerden Salgurlulara Kadar Şîraz Pazarları". Ahbar, sy. 3 (Mayıs 2025): 79-84

Cite this article:

Üstündağ, Mehlika. "Shiraz Bazaars from the Buyids to the Salghurids". Ahbar, no. 3 (May 2025): 79-84.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

Giriş

Farsça kökenli bâzâr veya wâzâr kelimesi, sözlükte müşteri ve tüccarların ticaret için belli zamanlarda toplandıkları kamusal alan anlamına gelmektedir. Zamanla bu kelime anlam genişlemesiyle şehrin geleneksel bir iş bölgesini veya caddesini/sokağını ya da belirli meslek erbaplarının işletilen dükkânlar kümesinin oluşturduğu kesimi ifade etmiştir. Pazarlar tarih boyunca şehirlerin ve kasabaların ekonomik sisteminin bel kemiği sayılmıştır. İslâm dünyasında genel olarak pazarlar günlük, haftalık, aylık, mevsimlik ve yıllık olarak faaliyet göstermiştir. Mevsimlik ve haftalık pazarlar, kalıcı ticaret merkezleri arasında bir ara aşama olarak değerlendirilmiştir.¹ İslâmiyetin ilk yüzyılı İran pazarlarının gelişimi açısından pek parlak bir dönem olmamıştır. Çünkü İran toprakları üzerinde hali hazırda güçlü bir hükümet kurulmamıştı. III/IX. yüzyıldan itibaren kudretli devletlerin kurulmasıyla birlikte, ekonomik ve kentsel kalkınmanın gelişimini hızlandıran pazarlar etkili olmaya başlamıştır.² İran'daki pazarlar genellikle meydanlar, kervansaraylar, hamamlar ve kamu kurumları arasında konumlanan bir yapı kompleksiydi.³ İran şehirlerinin genelinde pazarlar bir kapı ile başlar, bir başka kapıyla ya da cami ile sona ererdi. Bu açıdan bakıldığında şehirler insan iskeletine benzer bir yapıya sahipti. Öyle ki kafa olarak kabul edilen çarşıdan şehrin kalbi konumundaki Mescid-i Cami'ye gidilir ve oradan da şehrin kapısına ulaşıldı.⁴

Kasabalarda kurulan pazarlar büyük şehirlerdeki pazarlara nazaran daha küçük olurdu.⁵ Pazarlar şehirlerin bulunduğu iklim koşullarına ve ihtiyaca göre çeşitlilik gösterirdi.⁶ Geleneksel ticaretin merkezi kabul edilen bu yerler, genellikle pişmiş tuğladan örülmüş binalarla, ahşap ya da kamıştan yapılmış geçici kaplamalara sahipti. Işık ve hava sirkülasyonu büyük ölçüde tuğla tonozlardaki küçük açıklıklardan sağlanırdı.⁷ Mimarî açıdan güçsüz olan bu pazarların yerini zamanla sokak aralarında konumlanan tek katlı dükkânlar ve imalâthaneler almıştır. Yeni tarzda inşa edilen bu pazarlarda aynı meslek erbabının kümeleniği dükkânlar bulunurdu. Pazarın bir bölümünde kumaş ve giyim eşyası satıcılarının dükkânları, bir diğerinde halı dokumacılarına ait dükkânlar, başka bölümde ise deri, pamuk ve yün ürünleri üreten zanaatkarların atölyeleri yer alırdı. Pazarlarda yerleşim amaçlı konut bulunmazdı. Bu sayede geceleri, tatil günlerinde veya esnaf protestoları sırasında kolaylıkla kapatılabilirlerdi. Pazarlar yalnızca ticaret merkezi olarak kalmamış, aynı zamanda şehrin dinî, siyasî ve içtimaî unsurlarını da barındıran önemli yapılar haline gelmiştir. Bilhassa muharrem aylarında cemaatle namaz kılınması, Kur'ân-ı Kerîm okunması ve yas törenlerinde tüccarların bir araya gelmesi açısından büyük bir rol oynamıştır. Dolayısıyla pazarlar dinî kültürün pekiştirilmesinde önemli bir işlev üstlenmiştir. Bunun dışında pazar yakınındaki camilerde din adamları, pazarda çalışanların çocuklarına da bazı dinî eğitimler vermişlerdir.⁸

Büveyhîler Döneminde Şîraz Pazarları

Fars bölgesinin kalbinde yer alan Şîraz, Güney İran'daki ticaret yollarının kesiştiği bir noktada konumlanmıştır. Bu konumu sayesinde şehir hem deniz yoluyla hem de kara yoluyla gelen ticarî malların toplandığı önemli bir merkez haline gelmiştir. Deniz yoluyla gelen ticarî ürünlerin büyük bir kısmı Bûşehr ve Benderabbas üzerinden Şîraz'a ulaştırılır ve oradan da başka şehirlere sevk edilirdi. Şehrin Yezd, Kirmân, İsfahan ve Abadan'la doğrudan kara ticareti vardı.⁹ Anakaynaklarda Şîraz halkının ticaret hususunda mahir olduğu sıkça vurgulanmıştır. Aynı zamanda kaynaklarda ticareti zorlaştıran şehir sokaklarının kalabalığından ve darlığından da bahsedilmiştir.¹⁰ IV/X. yüzyılda, Büveyhîler döneminde Şîraz'da önemli kentsel dönüşümler yaşanmış ve birçok inşaat faaliyetleri gerçekleştirilmiştir.¹¹ Bu süreçte kentsel unsurlar daha fazla ön plana çıkartılmıştır.

¹ Cengiz Kallek, "Pazar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.34 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 194-203.

² Seyhan Yardımlı, Negar Javadi, Sara Hoşru, "Şenah-ı Hüviyet-i Bazar der Mimari-i İran", içinde *Konferans-ı Milli-i Tahkik ve Tavsiye der Mühendis-i Umran, Mimari ve Şehirsazi-i Novin*, 3 Dey 1396, Tahran, 3.

³ Michael E. Bonine, "Bazar", *Encyclopædia Iranica*, c.4/1 (1989), 21-25.

⁴ Nayerehossadat Mousavi, "Ancient Iranian Urban Structure and its Situation in Contemporary City", *Heft Şehr Journal of Urban Development and Revitalization Organization*, sy.32/34 (1389/2010),151.

⁵ Bonine, "Bazar", 21-25.

⁶ Mohammad Sadiq Karimi, Ebrahim Moradi, Tayabeh Mehri, "Bazaar, As a Symbol of Culture and the Architecture of Commercial Spaces in Iranian-Islamic Civilization", *Cumhuriyet Üniversitesi Fen Fakültesi Fen Bilimleri Dergisi* 36, sy. 6 (2015), 431.

⁷ Bonine, "Bazar", 21-5.

⁸ Ahmed Shamsadin Leila, "Patterns of the Alliance Between the Bazaar and the Religious Establishment Over Past Centuries", içinde *The Historical Alliance Between the Bazaar and the Clergy: Transformations and Outcomes, Rasanah*, sy. 30 (2024): 6.

⁹ Mina Kurbânî, Emir Hüseyin Hikmetniâ, *Şîraz ve bâzârha-i an (der gozer edvâr-ı târîhi)* (Şîraz: Neşr-i Pertev-i Rahşid, 1403/2024),70.

¹⁰ el-Makdisî, *Ahsenü't-t tekâşim fi mâ'rifeti'l-ekâlîm*, c. 2, frs.trc., Ali Nakî Münzevî (Tahran, Şirket-i Müellifân ve Mütercümân-ı Irân, 1361/1982), 641.

¹¹ Seyyid Emîr Mansûrî, Nedâ Arapsalgur, "Seyr-i tahvil rabete-i sahtari bağ ve şehir der sazmân-ı fezâ-yı Şîrazi ez sede-i çeharom ta devazdehom hicrî kamerî", *Mütâlâât-ı Mimarî-i İran Do Faslname-i Mimarî-i Irânî* 94, sy. 5: 9.

Şehrin düzenli bir yapı biçimini alması, Büveyhîler döneminde gözlemlenen toplumsal refahla ilişkilendirilmiştir.¹²

Tarihî çalışmalara göre Şîraz'ın bilinen ilk pazarlarından biri Mescid-i Atîk'in yakınlarında kurulmuştur¹³ ve neredeyse İstahr Kapısı'na (bugünkü Kur'an Kapısı) kadar uzanmıştır. Pazar yerinin batısında hükümet binaları, doğusunda ise dinî yapılar bulunmaktaydı. Bu yapılaşma sonraki dönemlerde kentin altyapısının şekillenmesine ve şehir sınırlarının genişlemesine katkı sağlamıştır.¹⁴ Pazarın içinde çok sayıda arasta¹⁵ yer almakta olup her biri kebabçılar, fırıncılar, tornacılar, boyacılar ve hacamatçılar gibi meslek gruplarına göre ayrılmıştır.¹⁶ Ayrıca bu pazarlarda aş¹⁷, herise ve kebab gibi hazır yemekler de satılmıştır¹⁸.

Büveyhîler döneminde pazarlar, bayramlar, ulusal kutlamalar ve özel törenlerde renkli ışıklar ve çiçeklerle süslenirdi. Özellikle Büveyhî Emîri Adudüddевle döneminde Mihrigân, Nevruz gibi ulusal bayramlarda Şîraz çarşıları ışıklandırılarak daha canlı hale getirilirdi.¹⁹ Bu süslemeler aynı zamanda millî duyguların bir tezahürü olarak da görülmüştür. Ayrıca Şîilerin önemli törenlerinden biri kabul edilen Âşûrâ, Büveyhî Emîri Muizzüddевle'nin emriyle 352/963 yılında halka açık hale getirilmiştir. Ancak onun dönemine kadar geçen sürede bu törenlere halk katılmazdı. Törenlerin halka açık olmadığı zamanlarda pazarlar kapatılmış, alım satım durdurulmuş, kasaplar koyun kesmemiş, herise pişirilmemiştir.²⁰

Büveyhî Emîri Adudüddевle döneminde, fetih hareketleriyle bağlantılı olarak inşa faaliyetleri daha da hız kazanmıştır. Fetihlerin ardından özellikle Şîraz'da asker nüfusu artmıştır. Bu durumun yerel halkla herhangi bir çatışmaya yol açmasını istemeyen Adudüddевle, 363/973 yılında Selm Kapısı'nın dışında büyük bahçeler, geniş sokaklar, saraylar içeren Kerd-i Fenâ Hüsrev adlı bir yerleşim kurmuştur. Buraya bahçıvanlar, ipek ustaları, brokarlar ve tüccarlar getirilerek yerleştirilmiştir. Ayrıca Adudüddевle, günümüzdeki Âbîş Hatun mezarı ile Kasr-ı Ebû Nasr arasındaki bölgede Sûku'l-Emîr adında büyük bir pazar daha inşa ettirmiştir. Bu pazardaki dükkanlardan yılda 20.000 dinar gelir elde etmiştir. Adudüddевle, halk eğlencelerini çok sevdiğinden Sûku'l-Emîr'de İsfahan'daki gibi bir meclisin kurulmasını emretmiş ve sonrasında şehrin ileri gelenleri ile esnafını davet etmiştir. Ancak onun vefatından sonra pazar tamamen yok olmuş, geride izi bile kalmamıştır.²¹ Mufaddal b. Sa'd b. Hüseyin el-Maferruhî el-İsfahânî, Sûku'l-Emîr'in inşa nedenini şu sözlerle ifade etmiştir:

"Adudüddевle, gençliğinde her yıl İsfahan'da, genç yaşlı, kadın erkek tüm İsfahanlıların Cûrîn Çarşısı adı verilen Cûr Kapısında çeşitli eşyalarla toplandıklarını görmüştür. Halk her türlü eğlence ve neşeyle günü geçirir, mutluluk içinde çeşitli pazarlar kurarlardı. Adudüddевle, halkın neşesini ve eğlencesini çok severdi, Fars bölgesini ele geçirdiğinde,

¹² Mona Moosavi, Morteza Sharifi, "To examine factors affecting on cities historical evolution (case study: Shiraz artillery square)", *Journal of Urban Environmental Planning and Development* 2, sy.6 (Şîraz, 2022), 114.

¹³ Leila, "Patterns of the Alliance Between the Bazaar and the Religious Establishment Over Past Centuries", 6.

¹⁴ Mansûrî, Arapsalgur, "Seyr-i tahvil rabete-i sahtari bağ ve şehir der sazmân-ı fezâ-yı Şîrazi ez sede-i çeharom ta devazdehom hicrî kamerî", 9.

¹⁵ Aynı cins malları satan dükkânların meydana getirdiği çarşı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Nusret Çam, "Arasta", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.3 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991), 335-336.

¹⁶ Kerâmatullâh Afsar, *Târîh-i Bâft kadîm-i Şîraz* (Şîraz: İntişârât-ı Encümen-i Âsâr-ı Millî, 1353/1974), 53, Kurbânî, Hikmetniâ, Şîraz ve bâzârha-i an (der gozer edvâr-ı târîhî), 80-9.

¹⁷ el-Makdisî, *Ahsenü't-t tekâsîm fi ma'rifeti'l-ekâlîm*, 2:641.

¹⁸ Paul, Schwarz, *Coğrâfîyâ-yı târîh-i Fârs*, frs.trc. Keykâvûs Cihândârî (Tahran: İntişârât-ı Encümen-i Âsâr ve Mefahîr-i Ferhengî, 1382/2003), 77.

¹⁹ John Limbert, *Shiraz in the Age of Hafez-The Glory of a Medieval Persian City* (Seattle-London: University of Washington Press, Seattle-London, 2004), 11.

²⁰ Ali Asgar Fâkîhî, *Târîhi Âl i Bûye*, Sâzmân ı Mutâlaâ ve Tedvîn i Kitâb ı Ulûm ı İnsânî Dânişgâh (Tahran: Pejûheşkede i Tahkîk ve Tavsiye i Ulûm ı İnsânî, 1378 /1999), 37.

²¹ Hasan Pîrniyâ, Abbâs İkbâl Âştîyânî, *Târîh-i İran* (Tahran: İntişârât-ı Nik Fercam, 1390/2011), 325, Hâfız-ı Ebrû, *Coğrâfîyâ-yı Hâfız-ı Ebrû*, c. 1, 3 thk. Muhammed Sadık Seccâdi (Tahran: Merkez-i Pejûheş-i Mirâs-ı Mektub, 1375/1996), 222, Şebânkârî, *Mecma' u'l-ensâb fi't-tevârîh*, tsh. Mîr Hâşim Muhaddîs (Tahran: Müessese-i İntişârât-ı Emîr Kebîr, 1363/1984), 92, Guy Le Strange, *Doğu Hilâfetinin Memleketleri (Mezopotamya, İran ve Orta Asya)*, çev. Adnan Eskikurt, Cengiz Tomar (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2015), 317, Hamdullâh el-Müstevfî, *Târîh-i güzîde*, nşr. Abdülhüseyn Nevâî (Tahran, Çaphâne-i Ferdovsi, 1336/1957), 415, Mirzâ Hasan Fesâî-yi Şîrâzî, *Fârsnâme-i nâsirî*, I, tsh. Mansur Rastegâr Fesâî (Tahran: İntişârât-ı Emîr Kebîr, 1388/2009), 218, Lisa Golombek, "Garden-Islamic Period", *Encyclopædia Iranica*, C.10/3 (Encyclopædia Iranica, 2000), 298-305, Ali, Sâmi, *Shiraz*, ing. trc., R.N. Shrap, M.A. Cantab (Şîraz: One of the Publications of the Learned Society of Pars, Musavi Printing Office, 1958), 15, Habibollah Ayatollahi, *The History of Iranian Art*, ing.trc., Shermin Haghshenâs (Tahran: Printing and Publishing Organization, The Ministry of Culture and İslamic Guidance, 2003), 177, Mustafâ Nedîm, *Târîh-i edyân ve mezhep der Fârs ez zuhûr-ı İslâm ta pâyân asr-ı Selçûkiyan* (Şîraz: Bünyâd-ı Fârs Şenâsî, 1382/2003), 33, Muhammed Rûygar, *Fârs der dovre-i Âl-i Bûye* (Şîraz: İntişârât-ı Âvend-i Endîşe, 1388/2009), 42, el-Mâferrûhî, *Mehâsinü İsfahân*, Hüseyin b. Muhammed b. Ebî Rezâ Avî (Tahran: İntişârât-ı Sehâmî-i Çâp, 1328/1949), 18.

Şîraz'daki Sûku'l-Emîr adındaki yerde İsfahan'daki gibi bir meclisin kurulmasını emretmiş, Şîraz çevresindeki esnafı, ileri gelenleri davet etmiştir."

Yukarıda ifade edilenlerin dışında, Büveyhî Emîri Adudüddевle, Şîraz Adudî Hastanesi'nin yakınına hastanenin kumaş ve kıyafet ihtiyacını sağlayacak bir tekstil pazarı kurmuştur.²² Ancak kaynaklarda bu pazarın yeri ve ismi hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Büveyhîler dönemindeki pazarlardan bir diğeri de Bazar-ı Bazaran'dır. Muhtemelen bu tarihî pazar Seyyid Şerîf Cürcânî'nin mezarı olarak bilinen yerden Mescid-i Atîk'e kadar uzanmıştır. Kaynaklarda sonraki tarihsel dönemlerde bu pazardan söz edilmemiştir.

Büveyhîler döneminde inşa edildiği düşünülen bir diğеr pazar ise Bazar-ı Huzyân'dır. Bu pazarın muhtemelen Mescid-i Atîk'in yakınlarında kurulduğu tahmin edilmektedir.²³ Aynı dönemde Şîraz'da kitap yazımı ve satışı ile ilgili özel bir pazar daha oluşturulmuş olup, buraya Sûkul-Verrâkeyn adı verilmiştir. Bu pazarda, kitap satın almak isteyen kişiler bir verrâkın yanına gider, fiyat belirlenir, verrâk alıcıdan bir depozito alır ve kitabın hazır olacağı tarihi belirlerdi.²⁴ Ancak bu pazarın nerede olduğu konusunda bir malumat bulunmamaktadır.

Büveyhîlerin ardından Salgurlular dönemine kadar geçen sürede yeni pazarların inşası devam etmiştir. Ancak bunların bir kısmının hangi döneme ait olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Söz konusu pazarlardan biri de Bazar-ı Morg'dur. (Tavuk Pazarı) Aynı adı taşıyan mahallede kümes hayvanı satışı yapılan bir yerde inşa edilmiştir. Zamanla farklı isimlerle anılmış olup, bazı dönemlerde Sûk'ul-Tîr ya da Bazar-ı Rûhullah olarak da adlandırılmıştır. Bu pazar Adudî kanatının geçiş güzergahı dkkate alındığında şehrin kuzey kapısı ile Adudüddевle'nin saray bahçesi arasında konumlanmış olması muhtemeldir. Şîraz'ın tarihî dokusunun merkezinde inşa edildiği için muhtemelen şehrin en eski tarihî pazarlarından biri olabileceği değerlendirilmektedir. Mescid-i Atîk'in yakınlarındaki küçük pazarlarından bir diğeri ise Geyvedûzân'dır. (Kefşdûzân, Keffaşha) Bu pazarın ana pazarın bir bölümü olup olmadığı kesin olarak bilinmemektedir.²⁵ Bazı kaynaklarda adı 530/1135 yılında yaşanan olaylarla bağlantılı olarak geçmektedir. Ancak yapım tarihi hakkında net bir bilgi bulunmamaktadır.²⁶

Salgurlular Döneminde Şîraz Pazarları

Salgurlular döneminde imar ve kültür faaliyetlerine önem verilmiş, Şîraz bağ ve bahçelerle süslenmiş, cami, ribât, hastane, kervansaray ve çarşılar inşa edilmiştir. Bu dönemde özellikle Seyyid Alâeddin Hüseyin, Şah Çerağ ve Seyyid Mîr Muhammed gibi önemli zatların mezarının bulunmasından sonra kentsel dönüşüm yaşanmıştır. Bu kutsal mekânlarla pazarlar arasında bir bağlantı kurulmuştur. Bundan dolayı pazarlar, şehrin farklı kısımlarını birbirine bağlayan bir unsur olarak işlev görmüştür.²⁷ Salgurlular dönemindeki pazarların her birine ayrı bir arasta ve dekorasyon yapılmıştır.²⁸

Şîraz'da on dört yıl hâkimiyet kurmuş olan Salgurlu Hanedanı'nın ilk hükümdarı Atabek Sungur b. Mevdûd döneminde Şîraz'da Sunguriyye Medresesi, Mescid-i Atabek Sungur ve Bazar-ı Sunguri inşa edilmiştir.²⁹ Bu pazar şehrin ortasında, büyük ihtimalle Berberler Meydanı'nda (Hallâkin) bulunan Mescid-i Cami-i Sunguri'nin yanında inşa edilmiştir.³⁰ Ancak bu yapıdan hiçbir iz kalmamış ve yeri de kesin olarak belirlenememiştir.

Atabek Sa'd b. Zengî döneminde ise Bazar-ı Bozorg (Sûku'l-Kebîr) adıyla bir pazar inşa edilmiştir. Burası Kaçarlar dönemine kadar aynı isimle anılmıştır. Bazar-ı Bozorg muhtemelen Mescid-i Atîk'in kapısına kadar uzanmıştır. Camiye yakın olmasından dolayı âlim ve mutasavvıfların verdiği vaazlar Bazar-ı Bozorg'dan duyulmuştur. Büyük çarşı şehrin en önemli ticaret merkezi olmasından dolayı yakınlarına hükümdarların ve ileri gelenlerin evleri inşa edilmiştir. Yine Atabek Sa'd b. Zengî döneminde yeni bir caminin inşa edilmesinin ardından buranın masraflarının bir kısmını karşılamak için cami ile Şah Çerağ Türbesi arasında

²² Claude Cahen, *Silsilehâ-yı târîh-i Irân, Bûyehân*, frs.trc., Yakûp Âjand (Tahran: İntişârât-ı Movlâ, 1328/1949), 99.

²³ Kurbânî, Hikmetniâ, *Şîraz ve bâzârha-i an (der gozer edvâr-ı târîhî)*, 89.

²⁴ Fâkîhî, *Târîhi Âl-i Bûye*, 96.

²⁵ Limbert, *Shiraz in the Age of Hafez-The Glory of a Medieval Persian City*, 65.

²⁶ Zerkûb-i Şîrâzî, eserinde Mescid-i Atîk mezarlığının yakınındaki bu pazarı şöyle ifade etmiştir: "Seyyid eş-Şerîf Nizâmeddin Ahmed el-Alevî 530/1135 yılında vefat etti ve Şerîfî medresesinin yanındaki Geyveduzan/Geyvduzan pazarı yakınına defnedildi. Ayrıntılı bilgi için bkz., Zerkûb-i Şîrâzî, *Şîrâznâme*, tsh. Ekber Nahvî (Şîraz: Müessese-i Ferheng-i ve Pejûheşî-i Dânişnâme-i Fârs, 1390/2011), 194.

²⁷ Ali Reza Sadeghia, Mehdi Khakzand, Sina Jangjoo, "Historical Analysis of the Role of Bazaar on the Formation of Iranian Islamic Urban Forms; Case Study: Shiraz, Iran", *Armanshahr Architecture & Urban Development*, 12/26, (2019), 89-101, Merziye Pişkadim, Bahtiyar Behrami, "Mutalaa-i Seyr-i Tahvil Mahiyet-i Bazar der şehri Şîraz ez bazarha-i sünneti ta merakazi harid-i modern" 4th International Conference on Researches in Science & Engineering & International Congress on Civil, Architecture and Urbanism in Asia 19 March. 2019, Kasem Bundit University, Bangkok, Thailand, 1-9.

²⁸ Kurbânî ve Hikmetniâ, *Şîraz ve bâzârha-i an (der gozer edvâr-ı târîhî)*, 121.

²⁹ Zerkûb-i Şîrâzî, *Şîrâznâme*, 90.

³⁰ Le Strange, *Doğu Hilâfetinin Memleketleri (Mezopotamya, İran ve Orta Asya)*, 317.

Bazar-ı Atabeki ya da Çehar Sûkul-Atabeki³¹ adında bir pazar inşa edilmiştir.³² Bu pazardaki her lonca bir meydan üzerinde toplanmış, başka hiçbir pazarda görülmeyen bir düzen oluşturmuştur.³³ Zikredilen pazarda pişirilen ekmekler, nan-ı bazari veya taftun olarak tanınmıştır.

Şiîler açısından önem taşıyan Seyyid Ahmed ve Seyyid Mîr Muhammed'in vefatından sonra onlar adına türbeler inşa edilmiştir. Bu iki türbenin bulunduğu alanda Bazar-ı Serhûd (Bazar-ı Ağa) ya da Bazar-ı Beynü'l-Haremeyn adını taşıyan bir pazar yaptırılmıştır. Bu yer 11 kemerli kapalı çatısı olan lüks eşyaların, kumaşların, meyvelerin ve parfümlerin satıldığı meşhur bir pazardı.³⁴ 731/1331 yılında pazarın kemerleri yıkılmış ve üç yıl sonra bu pazar bir buçuk metre kadar genişletilmiştir. Bazar-ı Bağ-ı Nov ise yine aynı taşıyan mahallede inşa edilmiştir. Bu pazar muhtemelen Şîraz'ın küçük mahalle pazarlarından biri olmuştur.³⁵ Şîraz'daki önemli yerlerden bir diğeri de Bazar-ı Kulâhdûzân'dı. Şîrâznâme'nin müellifine göre 683/1284 yılında Atabek Âbiş Hatun zamanında bu pazarda çeşitli suikastler düzenlenmiştir. Örneğin; bu pazarda Seyyid İmâdeddin adlı bir kişi Sirâceddin Efzelî tarafından öldürülmüştür.³⁶

Sonuç

Şîraz'da Büveyhîlerin hâkimiyeti ile birlikte şehrin yapısında önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu dönemde imar faaliyetleri hızlanmış, toplumsal fayda sağlayan dârüşşifâ, medrese, pazar gibi yapılar inşa edilmiştir. Büveyhîler döneminde pazarlar ya şehrin merkezindeki Mescid-i Cami'nin ya da dinî açıdan önem taşıyan türbelerin çevresine inşa edilmiştir. Şehirde kurulan pazarlar ilk dönemlerde daha basitken, ilerleyen dönemlerde duvarları, çatısı olan dükkanlar şeklinde inşa edilmiştir. Bu pazarlar Şîraz ekonomisinin temelini de oluşturmuştur. Deniz ve kara yoluyla şehre getirilen ürünler Şîraz'ın bütün pazarlarında yer almıştır. Büveyhîler dönemindeki pazarların büyük bir çoğunluğunun uygun üretim alanlarının ortaya çıkması, yakın sosyal iletişimin artması ve ticaret yollarının gelişimi neticesinde kurulduğu söylenebilir. Salgurlular, Büveyhîler döneminde inşa edilen pazarların bir kısmı kullanmaya devam etmişlerdir. Bu dönemdeki pazarların büyük bir kısmı ya eski yapıların restore edilmesi ya da baştan inşa edilmesi şeklinde oluşturulmuşlardır. Mimarî açıdan bakıldığında Salgurlular döneminde inşa edilen pazarlar, önceki dönemlerdeki örneklerine kıyasla daha kalıcı olmuştur.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Afsar, Kerâmatullâh. *Târîh-i Bâft kadîm-i Şîraz*. Şîraz: İntişârât-ı Encümen-i Âsâr-ı Millî, 1353/1974.
- Ayatollahi, Habibollah. *The History of Iranian Art*. Çeviren Shermin Haghshenâs, Tahrân: Printing and Publishing Organization, The Ministry of Culture and İslamic Guidance, 2003.
- Bonine, Michael E. "Bazar". *Encyclopædia Iranica*, 4/1:21-5, 1989.
- Cahen, Claude. *Silsilehâ-yı târîh-i İrân, Bûyehân*. Çeviren Yakûp Âjand. Tahrân: İntişârât-ı Movlâ, 1328/1949.
- Çam, Nusret. "Arasta". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 3:335-36. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.
- el-Mâferrûhî. *Mehâsinü İsfahân*. Tashih Hüseyin b. Muhammed b. Ebî Rezâ Avî, Tahrân: İntişârât-ı Sehâmî-i Çâp, 1328/1949.
- el-Makdisî. *Ahsenü't-t tekâsîm fi ma'rifeti'l-ekâlîm*. Çeviren Ali Nakî Münzevî. C.2. Tahrân, Şirket-i Müellifân ve Mütercümân-ı İrân, 1361/1982.
- Fâkîhî, Ali Asgar. *Târîhi Âl i Bûye*. Tahrân: Sâzmân-ı Mutâlâa ve Tedvîn-i Kitâb-ı Ulûm-ı İnsânî Dânişgâh-ı, Pejûheşkede-i Tahkîk ve Tavsiye-i Ulûm-ı İnsânî, 1378/1999.

³¹ Erdoğan Merçil, "Tarihi Kaynaklara Göre Salgurlu Atabeyliği'nde İmar Faaliyetleri", *Sanat Tarihi Yıllığı*, c. 8 (1979), 129-138.

³² Kurbânî ve Hikmetniâ, *Şîraz ve bâzârha-i an (der gozer edvâr-ı târîhî)*, 120-22.

³³ Hasan Hûbnazar, *Târîh-i Şîraz ez âğâz ta ibtidâ-yı saltanat-ı Kerim Hân-ı Zend*, tsh. Ca'fer Mueyyid Şîrâzî (Tahrân: İntişârât-ı Sohân, 1380/2001), 297.

³⁴ Kurbânî, Hikmetniâ, *Şîraz ve bâzârha-i an (der gozer edvâr-ı târîhî)*, 120-22.

³⁵ Limbert, *Shiraz in the Age of Hafez-The Glory of a Medieval Persian City*, 65.

³⁶ Kurbânî, Hikmetniâ, *Şîraz ve bâzârha-i an (der gozer edvâr-ı târîhî)*, 120-25.

- Golombek, Lisa. "Garden-Islamic Period. *Encyclopædia Iranica*, 10/3:298-305, 2000.
- Guy Le Strange. *Doğu Hilâfetinin Memleketleri (Mezopotamya, İran ve Orta Asya)*. Çeviren Adnan Eskikurt, Cengiz Tomar. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2015.
- Hâfiz-ı Ebrû. *Coğrâfyâ-yı Hâfiz-ı Ebrû*. Tahkik Muhammed Sadık Seccâdi, C.1-3. Tahran:Merkez-i Pejûheş-i Mirâs-ı Mektub, 1375/1996.
- Hamdullâh el-Müstevfî. *Târîh-i güzîde*. Neşreden Abdülhüseyn Nevâî. Tahran: Çaphâne-i Ferdovsi, 1336/1957.
- Hûbnazar, Hasan.*Târîh-i Şîraz ez âğâz ta ibtidâ-yı saltanat-ı Kerim Hân-ı Zend*. Tashih Ca'fer Mueyyid Şîrâzî. Tahran: İntişârât-ı Sohân, 1380/2001.
- Kallel, Cengiz. "Pazar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 34:194-203. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- Karimi, Mohammad Sadiq, Moradi, Ebrahim, Mehri, Tayabeh. "Bazaar, As a Symbol of Culture and the Architecture of Commercial Spaces in Iranian-Islamic Civilization". *Cumhuriyet Üniversitesi Fen Fakültesi Fen Bilimleri Dergisi*, sy.6/36(2015): 427-37.
- Kurbânî, Mina, Hikmetnîâ, Emir Hüseyin. *Şîraz ve bâzârha-i an (der gozer edvâr-ı târîhi)*. Şîraz: Neşr-i Pertev-i Rahşid, 1403/2024).
- Leila, Ahmed Shamsadin. "Patterns of the Alliance Between the Bazaar and the Religious Establishment Over Past Centuries". *The Historical Alliance Between the Bazaar and the Clergy: Transformations and Outcomes. Rasanah*, sy.30 (2024): 6-9.
- Limbert, John. *Shiraz in the Age of Hafez-The Glory of a Medieval Persian City*. Seattle-London: University of Washington Press, Seattle-London, 2004.
- Mansûrî, Seyyid Emîr Arapsalgur, Nedâ. "Seyr-i tahvil rabete-i sahtari bağ ve şehir der sazmân-ı fezâ-yı Şîrazi ez sede-i çeharom ta devazdehom hicrî kamerî". *Mûtâlaât-ı Mimarî-i İran Do Faslname-i Mimarî-i İrânî* 94, sy.5: 9.
- Merçil, Erdoğan. "Tarihi Kaynaklara Göre Salgurlu Atabeyliği'nde İmar Faaliyetleri". *Sanat Tarihi Yıllığı*, c. 8 (1979), 129-138.
- Mirzâ Hasan Fesâî-yi Şîrâzî. *Fârsnâme-i nâsırî*. Tashih Mansur Rastegâr Fesâî. C.1. Tahran: İntişârât-ı Emîr Kebîr, 1388/2009.
- Moosavi, Mona ve Sharifi, Morteza. "To examine factors affecting on cities historical evolution (case study: Shiraz artillery square)". *Journal of Urban Environmental Planning and Development* 2, sy. 6 (2022): 113-126.
- Mousavi, Nayerehossadat. "Ancient Iranian Urban Structure and its Situation in Contemporary City". *Heft Şehr Journal of Urban Development and Revitalization Organization*, sy.32/34(1389/2010).
- Nedîm, Mustafâ. *Târîh-i edyân ve mezhep der Fârs ez zuhûr-ı İslâm ta pâyân asr-ı Selçûkiyan*. Şîraz: Bünyâd-ı Fârs Şenâsî, 1382/2003.
- Pîrniyâ, Hasan, Abbâs İkbâl Âştîyânî. *Târîh-i İran*. Tahran: İntişârât-ı Nik Fercam, 1390/2011.
- Pişkadim, Merziye, Behrami, Bahtiyar. "Mutalaa-i Seyr-i Tahvil Mahiyet-i Bazar der şehir-i Şîraz ez bazarha-i sünneti ta merakazi harid-i modern". *4th International Conference on Researches in Science & Engineering & International Congress on Civil, Architecture and Urbanism in Asia* 19 March. 2019, Kasem Bundit University, Bangkok, Thailand, 1-9.
- Rûygar, Muhammed. *Fârs der dovre-i Âl-i Bûye*. Şîraz: İntişârât-ı Âvend-i Endîşe, 1388/2009.
- Sadeghia, Ali Reza, Khakzand, Mehdi, Jangjooc, Sina. "Historical Analysis of the Role of Bazaar on the Formation of Iranian Islamic Urban Forms; Case Study: Shiraz, Iran". *Armanshahr Architecture & Urban Development*, 12/26(2019): 89-101.
- Sâmi, Ali. *Shiraz*. Çeviren R.N. Shrap. M.A. Cantab, Şîraz: One of the Publications of the Learned Society of Pars, Musavi Printing Office, 1958.
- Schwarz, Paul. *Coğrâfyâ-yı târîh-i Fârs*. Çeviren Keykâvûs Cihândârî, Tahran: İntişârât-ı Encümen-i Âsâr ve Mefahîr-i Ferhengî, 1382/2003.
- Şebânkârî. *Mecma' u'l-ensâb fi't-tevârîh*. Tashih Mîr Hâşim Muhaddîs, Tahran: Müessese-i İntişârât-ı Emîr Kebîr, 1363/1984.
- Yardımlı, Seyhan, Javadi, Negar, Hoşru, Sara. "Şenah-ı Hüviyet-i Bazar der Mimari-i İran". *Konferans-ı Milli-i Tahkik ve Tavsie der Mühendis-i Umran, Mimari ve Şehirsazi-i Novin*, 3 Dey 1396, Tahran.
- Zerkûb-i Şîrâzî. *Şîrâznâme*. Tashih Ekber Nahvî, Şîraz: Müessese-i Ferheng-i ve Pejûheş-i Dânişnâme-i Fârs, 1390/2011.